

**Mees, kes
teadis ussisõnu**

148. hooaeg

MEES, KES TEADIS USSISÕNU

ELAVAD PILDID UNES JA ILMSI ANDRUS KIVIRÄHKI ROMAANI PÕHJAL

KAHES OSAS

DRAMATURG, LAVASTAJA, STSENOGRAAF, VIDEOKUNSTNIK

SASHA PEPELJAJEV (VENEMAA)

KOSTÜÜMIKUNSTNIK KAIA TUNGAL

HELILOOJA HELENA TULVE

HELIKUJUNDAJA KENN-EERIK KANNIKE

VALGUSKUNSTNIK IMBI MÄLK

INSPITSIENT MEELIS HANSING

ESIETENDUS 21. APRILLIL 2018 VANEMUISE VÄIKESES MAJAS.

Osades

Leemet

VEIKO PORKANEN

Linda, Leemeti ema

RITA DOLGIHH

Salme, Leemeti õde

MARIAN HEINAT

Hiie

KÄRT TAMMJÄRV

Magdaleena / Mall, Hiie ema

LINDA KOLDE

Ints

JANIKA SUURMETS

Mõmmi / Andreas

REIMO SAGOR

Vootele, Leemeti onu / Tambet, Hiie isa / Johannes, Magdaleena isa / Jakop / Meigas

JAANUS TEPOMEES

Leemeti isa/Meeme/Nigul/Peetrus

JANEK SAVOLAINEN

Ülgas

AIVAR KALLASTE

Tölp, Leemeti vanaisa / Toomas / Siil / Munk

ALO KURVITS

Sasha (Aleksander) Pepeljajev

sündis 1954. aastal. Aastal 1989 lõpetas Moskva Riikliku Ülikooli keemia teaduskonna ning aastal 1990 Venemaa Teatrikunsti Instituudi (GITIS) lavastajana (kursuse juhendaja Anatoli Vassiljev). Töötanud koreograafi, lavastaja ning pedagoogina paljudes Venemaa, Euroopa ja USA teatrites. 1994. aastal kutsus Moskvas ellu Kineetilise Teatri, 2002-2010 oli kaasaegse tantsu ja *performance*´i-festivali TSEHH kunstiline juht. Pälvinud rohkelt erinevaid preemiaid, alates 1998. aastast tihedalt seotud Eestiga, toonud siin välja üle kümne lavastuse ning õpetanud Eesti Kõrgema Muusikaakadeemia Kõrgemas Lavakunstikoolis ja Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias.

Olulisemad lavastused Eestis:

Kodanikud, Von Krahli Teater, 1998

Luikede järv, Von Krahli Teater, Festival TSEHH, 2002

3 313TER3 (Kolm öde), EMA Lavakunstikool, 2004

Kirsiaed, EMA Lavakunstikool, NO99, 2006

Hamletid, Von Krahli Teater, 2006

tsuaF, EMA Lavakunstikool, NO99, 2007

Sigmund ja Freud, Teater Vanemuine, 2007

Margarita ja Meister, EMA Lavakunstikool, NO99, 2009

Haldjakuninganna, Teater Vanemuine, 2011

НОдвенадцать, EMA Lavakunstikool, NO99, 2017

Primavera Paunveres, Ugala, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, 2017

Andrus Kivirähki romaan „Mees, kes teadis ussisõnu” ilmus 2007. aastal Eesti Keele Sihtasutuse väljaandena

See romaan on tänaseks tõlgitud läti (2011; tõlkija Zane Balode), tšehhi (2011, Naděžda Slabihoudová), prantsuse (2013, Jean-Pierre Minaudier), vene (2014, Tatjana Verhoustinskaja), taani (2015, Birgita Bonde Hansen), hollandi (2015, Jesse Niemeijer), ungari (2015, Nóra Kóhalmy), inglise (2016, Christopher Moseley.), saksa (2017, Cornelius Hasselblatt) ja itaalia keelde (2017, Consuelo Rubio Alcover).

Teos on pälvinud ka mitmeid preemiaid:

Virumaa kirjandusauhind, Eduard Vilde kirjandusauhind, ETV kultuurisaate OP hea kirjanduse auhind, Eesti Ekspressi kultuurilisa Areen kultuuriauhind (kõik aastal 2007)

2011. aastal esietendus „Mees, kes teadis ussisõnu” Endla teatris (lavastaja Johannes Veski)

Andrus Kivirähki võiks nimetada yheks olulisemaks etnofuturismi geeniuseks eesti kultuuris helilooja Veljo Tormise ja kunstnik Kaljo Põllu kõrval. Viisi, kuidas Kivirähk on hulga rahvaluulest pärit ainekst ja uuemat rahvuslikku mytoloogiat töödeldud ymber romaanideks „Rehepapp“ ja „Mees, kes teadis ussisõnu“, võib kõhklemata nimetada etnofuturistlikuks.

Euroopa ja Eesti vahel valitsevate kultuuriliste pingete, erinevuste ja võõra omaksvõtu teema on esil „Rehepapis“, kuid „Mees, kes teadis ussisõnu“ lisab neile minu meelest laiema pinna, nimelt metsavõõndi põlisrahvaste kultuurilised vastuolud lõunapoolsemate rahvastega. Minu arvates aitab Kivirähki proosa omal iseäralikul kombel eestluse tänapäeva võimalusi ja ohte mõista ning eestlusele uut sisu anda, täites nii etnofuturistliku loome yhte olulist ylesannet.

/---/

“Ussisõnade” romaan on minu meelest võitnud nii palju lugejaid osalt seetõttu, et arutab põhjalikult põletavat kysimust, kuidas elada kahes ilmas korraga või vaheldumisi. Eks sama kysimus ole painanud paljusid rahvaid, kes on sattunud elama metsa ja turu, kojuigatsuse ja kauguseigatsuse piirimaale

Ott Heinapuu. „Ussisõnad kaugel põhja ja veel kaugema Euroopa vahel”, Looming, 2011, nr 3

Kivirähki romaanis pole ussikeel eesti keele võrdkuju, pigem on asi nii, et eesti rahvas on siin maailma rahvaste võrdkuju. Mis sa talle teed, teed sa kogu inimkonnale.

Cornelius Hasselblatt, Looming, 2007, nr 8

Vanasti oln ussisõnad. Ussisõnu kiigi omale ei võta, ei tahn võtta. Nad olid naapaelu kurjast, niid sõnad. Kiigi ei võtn neid.

Audru

Lohusuu venelanna Murka ytled, et tema paneb seitse ussi tasku ja nied ei tie midagi.

Torma

Ussisõnad võib näiteks tarvitada ka loomade juures – aga ainult mitte nende juures kes sündides pimedad näit kassid. Teed sa seda siiski siis sull enam ussi sõnad ei aita iialgi.

Karuse

Vana Anu otsis pojale naist, aga keegi ei tahtnud sellele nõiale miniaks tulla. Lõpuks see näotu Liiso tuli. Ämm käskis tal ükskord ahju taha piilodele ka piima viia. Liiso kutsunud: piilo, piilo, piilo. Ahju alt tulid välja nõelussid. Liiso ehmatas sellest ja läks tagasi vanematekoju.

Vigala

Ussihammustatud koha peale pandi paks sinine paber, mis suhkrupeade ümber oli, paberile kirjutas mõni sõnad, kes neid ei oskand see tegi liiatsiga niisama riitsud ja aitas ka

Muhu

Õpi ussisõnad ära – siis ei tee sulle uss midagi – ja kui teiste inimestega on viha vaenu, siis võid sellele ussa saata õnnetuse toojaks.

Võnnu

Neid on praegugi, kel ussisõnad on. Mina olen näinud niisuguseid juhuseid, kus arst ei aita. Postkontori Jürgensi lehm oli, uss oli kiskund. Loomaarst oli neli päeva arstind, aga see ei aidand. Ma olin turupeal, mo õemees oli, tal olid head ussisõnad. Lehm seoti aja külge kinni. Mo õemees võttis muda maast, muljus udaraid, käis ümber lehma. Käskis kolm lüpsi lüpsta ja maha valada, neljandat kassile anda ja viiendat ise süüa. Nii oligi, sai terveks.

Kihelkonna

Sõnapidi ei saa ussihammustust ravida, aga löö uss maha ja põleta ära ja selle tuhaga hõõruda, siis paistetud kaos ära.

Põltsamaa

Üks tüdruk oli, uss hammustas. Läks Liivaaugu Priidu juurde. Luges sõnad peale.

Ei aidand midagi.

Kihelkonna

Ussisõnu minu ema vist teadis, aga mina olen need unustanud.

Loodan, et need on teil juba olemas.

Torma

Ussikene, hullukene,

ära pista nägemata,

ära torka teademata!

Keri ennast kerasse,

mässi ennast mätta'asse!

Minu käed o tõrvaokstest,

jalad tõrvakändudesta,

ise tõrvatoobrike,

tubli tõrvatonnike!

Ridala

Madu musta, moa-alune,

halli aedade alune,

kiheva kivi alune,

läbi vetede pugeja!

Sina aga purge puude juuri,

söö sina sarapuu südanta,

kaseoksi sa kabista!

Ära söö minu südanta,

ära joo minu jumeta,

ära vaeva vaimukesta!

Söö sina soosta sambelaida,

mädajärvest mätta'aida,

kalajärvest kalaluida.

Ambla

Majarahvas pidanud kodusid madusid suures auus. Kus madusid puudunud, sinna katsutud neid muretseda, vähemalt üks madu. Kas ometi tõeste igas majas madu peeti, on praeguselajal raske ütelda, aga laialdane oli vanaste madude pidamine elumajades igapidi. Neid madusid peeti pühadeks ja arvati neid majarahvale õnne toovat. Need maod harjusivad majarahvaga täieste ära, ega teinud suurtele inimestele ega lastele mingisugust viga. Mõne teadmise järele olnud need kodused maod valget ehk vaha karva. Neile madudele antud igapäev piima ohvrid. Rõõsapiima kauss toodud toa põrandale ja siis vilistatud või hüütud madusid. Kohe tulnud maod kogeldades seina alt välja ja hakanud rõõska piima lakkuma. Saanud nad kõhud täis, pugunud nad varsti jälle seina alla tagasi. Peale igapäevase piimaohvri viidud kodustele madudele aastas ohvrikivi peale korra veel muud ohvrit, kas võid ehk halla villaseid kindaid ehk sukke. Seda ohvrit ohverdatud ristipäeval. Ülepea kutsutud aastat ühest ristipäevast teise aasta ristipäevani „kodumaokeste” aastaks.

Mattias Johann Eisen „Maod rahva arvamises”, Eesti Kirjandus, 1910, nr 4

Mõne keele tarvitusest kadumine on osa keelte loomulikust elutsüklist, mistõttu on keeli välja surnud alates ajast, mil üldse hakati keelt suhtlemiseks kasutama. Kuulsaimaist surnuist mainigem näiteks akadi ja gooti keelt.

Kuna keelemälestisi kirjutiste näol on vaid vähestest keeltest ja suurem osa neist on pärit geograafiliselt üsna piiratud alalt, on ilmselt võimatu öelda, kui palju ja kui kiiresti on minevikus keeli surnud. Keeruline on arvata sedagi, kui palju keeli vanasti räägiti. Lingvist Michael Krauss on pakkunud, et kui 10 000 aastat tagasi oli inimesi 5–10 miljonit, ühe kogukonna suurus 500–1000 inimest ja igal kogukonnal oli oma keel, siis oli maailmas 5000–20 000 keelt. Kõik see ei ütle aga midagi selle kohta, kui palju keeli on viimase 10 000 aasta jooksul tulnud ja läinud, et tänaseks päevaks neid ligi 7000 on.

Miks siis sada aastat tagasi keelte suremisest suurt numbrit ei tehtud, kuid tänapäeval nii energiliselt häirekella lüüakse? Nimelt nüüd, kui on kättesaadavad palju täpsemad andmed keelte olukorra kohta, on ilmnenud, et keeled on maamunalt kadumas alarmeerivalt suure kiirusega. *Ethnologue*'i 2009. aasta väljaanne klassifitseeris maailma 6909 keelest 473 peaaegu väljasurnuna. See tähendab, et alles on jäänud vaid mõni üksik vanainimene, kes keelt valdab. Vähem ohustatud keeli on aga veel rohkem. Lisaks tuleb arvestada, et 277 keele rääkijate arvu kohta puuduvad andmed, nii et suremise äärel keeli võib veelgi rohkem olla.

Ohustatud keelte üle peab arvet ka UNESCO. Nemad lähtuvad keelte koguarvust 6000, millest 2010. aasta andmete järgi on vähem või rohkem ohustatud 43 protsenti. Sellesse kategooriasse pääsevad keeled, mida suurem osa lastest küll veel räägib, aga keele kasutusvaldkonnad on piiratud, näiteks räägitakse seda ainult kodus. Samasse patta on pandud ka keeled, mis on välja surnud viimase viiekümne aasta jooksul. Kuna UNESCO on ohustamata keelte hulka arvanud ka need keeled, mille kõnelejate arvu kohta info puudub, võib ohustatud keelte hulk tegelikult suuremgi olla.

Sellised suhtarvud andsid juba 1990. aastatel paljudele nimekatele keeleteadlastele eesotsas Michael Kraussiga põhjust arvata, et kui asjad samamoodi edasi lähevad, leiavad järgmise saja aasta jooksul oma lõpu pooled maailma 6000 keelest.

Esta Prangel, Keelte surm ja surevad keeled, Horisont, 2012, nr 3

Teatrijuht Toomas Peterson

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Paul Mägi

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala juht Rait Randoja

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Kaupo Jalas, Taivo Pöder, Tanel Pärn, Urmas Poom, Jüri Urbel

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Innari Toome, Ain Austa, Andres Lindok, Katrin Pahk
Jane Aus, Leenamari Pirn, Terje Kiho, Sirje Kolpakova, Armin Luik, Aleksander Karzubov

Indrek Ots, Mart Raja, Tarvo Vassil, Arvo Vassil, Eino Reinapu, Mait Sarap

Rekvisiidiala Liina Martoja, Kaie Uustal, Mirka Porrassalmi

Kärt Paasik, Annaleena Adamson, Kadri Kaur

Jumestusala Anne-Ly Soo, Erle Vannus, Viktoria Rüster ja Kelly Kullerkupp

Kostüümiala Ivika Jõesaar, Irina Medvedeva, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk

Edith Ütt, Ljubov Guzun, Ivi Vels, Heli Kruuse, Luule Luht, Tia Nuka, Kaire Arujõe
Valentina Kalvik, Inkeri Orasmaa, Daisy Tiikoja, Elli Nöps, Kertu Lepasaar, Marit Reinmets

Olga Vilgats, Natalja Malinen, Juta Reben, Toomas Vihermäe

Malle Värno, Henn Laidvee

Riietusala Raina Varep, Kai Vahter

Valgustusala Andres Sarv, Imbi Mälk, Raul Telliskivi

Heli- ja videoala Andres Tirmaste, Toivo Tenno, Vladimir Holm, Andreas Kangur, Juho Porila

Kavalehe koostanud Sven Karja, **kavalehe esikaane fotograaf** Andrus Kannel

fotod proovist Maris Savik, **kujundanud** Katrin Kelpman

Kinema
avab ukse
teatrielamusele!

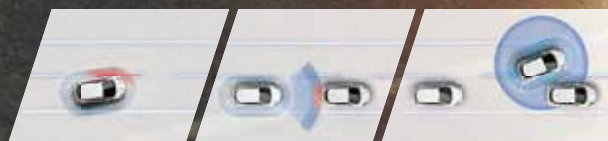

NISSAN INTELLIGENT MOBILITY

TÄIESTI UUS NISSAN MICRA.
SINU TÄIUSLIK PAARILINE.

TULE JA TUTVU SEGMENTI
JUHTIVAIMATE TEHNOLOOGIATEGA!

Intelligentne sõidurajalt
kõrvalekaldumise
hoiatussüsteem

Intelligentne
avariipidurdus

Intelligentne
täisvaatemonitor

autospirit

Autospirit Tartu OÜ

Turu 47, Tartu
tel 734 1422
www.autospirit.ee

YOU+NISSAN

MEIE LÜBADUS. SINU ELAMUS.

- TASUTA ASENDUSAUTO
- TEENINDUSE HINNAGARANTII
- NISSAN ASSISTANCE PIKENEV AUTOABI
- AUTO KORRASOLEKU KONTROLL

Pildid on illustreeriva tähendusega. Nissan Micra kombineeritud kütusekulu 3,2 – 4,6 l/100 km ja CO₂ emissioon 85 – 104 g/km. You+Nissan kliendipakkumine: kui te ostate Nissan Micra, saate tasuta kaasa Nissani 5* pikendatud garantii 1 aasta / 100 000 km ulatuses (olenevalt, kumb esimesena täitub). Kliendipakkumine kehtib praegustele Nissani omanikele (eraisikud), kes on liitunud You+Nissan programmiga. Küsige pakkumiste kohta lisainfot Nissani edasimüüjalt.

ALTIA
EESTI

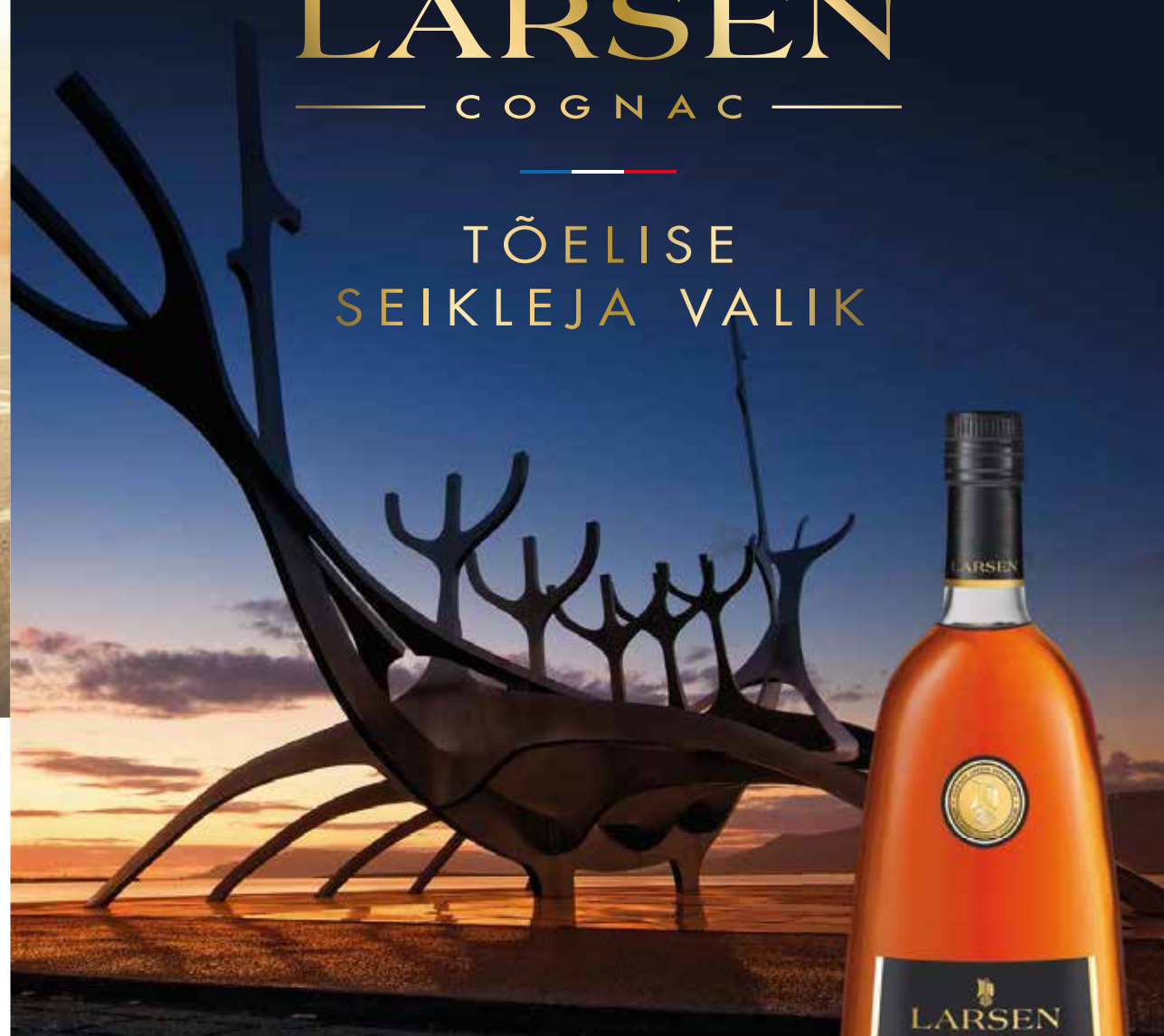
Eritähtsaks hetkeks

LARSEN

COGNAC

TÕELISE
SEIKLEJA VALIK

PRODUIT DE
FRANCE
www.cognac-larsen.fr

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOOLIGA. ALKOHOOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

Tere tulemast Vanemuise teatrisse!

Uued hooajal 2017/2018

Faust Sweeney Todd

Guugelmuugelpunktkomm

Beatrice Teineteiseta

Mees, kes teadis ussisõnu

Naksitrallid Kalevipoeg

Viini veri Kinolina kangelane

Härra Biedermann ja tulesüütajad

Hüljatud Medeia

Rännakud. Maarjamaa laulud

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks.

Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAEEX /

SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEEX

Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad,
Alar Kroodot, Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,
Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

LARSEN
COGNAC

Ametlik autopartner

NISSAN | **autospirit**

Ametlik hotellipartner Tartus

DORPAT
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tallinnas

park inn
Central Tallinn

Tartu
heade mõtete linn

GIGA

KUKU

Postimees

KULTUURIMINISTEERIUM

AITAN LAPSI

AS GIGA on Vanemuise Sümfooniaorkestri Kassitoome tasuta suvekontserdi peasponsor.

vanemuine.ee